

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
Природничий факультет
Кафедра географії та методики її викладання

Дипломна робота
магістра

з теми: **ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА СИСТЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ
ТЕРИТОРІЇ (НА ПРИКЛАДІ ДУНАЄВЕЦЬКОГО РАЙОНУ)**

Виконав: студент 2 курсу, групи Geob1-M19
спеціальності 014 Середня освіта (Географія)
Рудик Денис Вікторович

Керівник:

Касіяник І.П., кандидат географічних наук, доцент
кафедри географії та методики її викладання

Рецензент:

Гарбар В.В. кандидат географічних наук, старший
викладач кафедри географії та методики її
викладання

Кам'янець-Подільський – 2020 року

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ОТГ	–	об'єднана територіальна громада
ПРП	–	природно-ресурсний потенціал
ПТК	–	природно-територіальний комплекс
Смт.	–	селище міського типу
ТРП	–	туристично-рекреаційний потенціал

Зміст

Перелік умовних скорочень.....	2
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Методологія та методика дослідження.....	7
1.1. Теоретичні засади дослідження.....	7
1.2. Умови збалансованого землекористування.....	11
1.3. Методи дослідження.....	16
РОЗДІЛ 2. Охоронна праці та техніка безпеки при проведенні наукових досліджень.....	19
РОЗДІЛ 3. Умови розвитку землекористування у межах Дунаєвецького рн.....	24
3.1. Природні особливості регіону дослідження.....	24
3.2. Історичні аспекти розвитку природокористування.....	30
3.3. Ресурсна база	36
3.4. Система розселення	38
3.5. Сучасні тенденції розвитку регіональної економічної системи	39
РОЗДІЛ 4. Структура землекористування Дунаєвецького району.....	41
4.1. Сільськогосподарське природокористування.....	41
4.2. Лісо- та водогосподарське природокористування.....	50
4.3. Селітебне та промислове природокористування.....	53
4.4. Природоохоронне природокористування.....	54
РОЗДІЛ 5. Екологічна відповідність структури землекористування	59
5.1. Параметри збалансованості сучасної системи землекористування.....	59
5.2. Деструктивні процеси.....	64
5.3. Екологічні проблеми спровоковані системою землекористування.....	67
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Збалансований розвиток суспільства обумовлює складний процес взаємовпливу господарства із природним середовищем, при якому потрібно максимально використовувати усі можливі ресурси. Поряд із цим необхідно забезпечувати умови збереження функціонального стану окремих природних компонентів та ландшафтів загалом. Сформована система природокористування є результатом тривалого процесу реалізації взаємного розвитку суспільної та природної систем. Її регіональні риси визначені природними особливостями та можливістю задовольняти конкретні потреби, зокрема економічні та екологічні, які можуть мати виражену суперечність.

Збалансований розвиток людства у регіональному аспекті обумовлює врахування усіх господарських пріоритетів і наявного ресурсного потенціалу середовища. Залежно від їх особливостей визначається проект природокористування, який максимально задовольняє господарські, побутові, рекреаційні та інші потреби населення, не впливаючи як руйнівний фактор при цьому на компоненти довкілля. Такий проект дозволяє проаналізувати переваги та недоліки системи природокористування, розробити засоби підвищення ефективності господарства, обмежити деструктивний вплив на довкілля та сформулювати поради з оптимізації територіальної організації господарства. Оптимізація структури природокористування у регіональному аспекті є важливим завданням сучасної прикладної географії, а проект є основою обґрунтування відповідних заходів [6, 34].

Зазначена проблема особливо гостро виявляється в умовах реорганізації адміністративно-територіальної структури, створення об'єднаних територіальних громад та пошуку ефективних систем господарювання. Типовим прикладом є Дунаєвецький район, який відзначається потужним земельно-ресурсним потенціалом, перспективними туристично-рекреаційними умовами і покладами будівельних мінеральних ресурсів.

Структура природокористування території Дунаєвецького району відзначається тривалим сільськогосподарським освоєнням земель, перетворенням натуральних природних територіальних комплексів, наявністю природоохоронних об'єктів та поєднанням різних аспектів історичного досвіду освоєння середовища в окремих частинах регіону дослідження. Труднощі розвитку місцевої системи природокористування і господарства загалом демонструє невисока економічна ефективність виробництва, обмеженість у забезпеченні регіональної економіки робочими місцями; незадовільним функціонуванням соціальної інфраструктури; загальній депопуляції населення.

Особливе значення мають присутні тут ряд негативних екологічних аспектів: прояви деструктивних процесів, збіднення ландшафтного та біорізноманіття, втрата репродуктивних здатностей біоценозів, руйнування чи суттєве погіршення стану абіотичних компонентів, а також накопичення окремих речовин у небезпечних, для функціонування геосистеми та їх господарського використання, концентраціях.

Зазначені проблеми незбалансованого функціонування регіональної системи природокористування у межах Дунаєвецького району визначають актуальність дослідження факторів її дестабілізації та шляхів оптимізації, що відображаються засобами просторового моделювання. Особливості поєднання різних ландшафтних структур в межах ОТГ та її ключове розміщення в структурі Подільської частини басейну р. Дністер дозволяє інтерпретувати результати для сусідніх регіонів.

Об'єктом дослідження виступає структура землекористування території Дунаєвецького району.

Предмет – геоекологічна збалансованість сучасної системи землекористування у межах Дунаєвецького району.

Мета дослідження – оцінка екологічної ефективності системи землекористування у розріз ОТГ Дунаєвецького району, що базується на підвищенні ефективності виробництва та зниженні антропогенного тиску на компоненти природного середовища.

Для досягнення об'єктивного результату і конкретизації мети у процесі дослідження сформульовані наступні **завдання**:

1. Здійснити аналіз підходів до геоecологічного аналізу системи регіонального землекористування та оцінки її ефективності;
2. Висвітлити основні умови розвитку і функціонування системи землекористування в межах території Дунаєвецького району;
3. Проаналізувати компонентну та просторову структури системи землекористування території Дунаєвецького району;
4. Визначити параметри екологічної ефективності функціонування системи природокористування.

Методи дослідження. Для встановлення методологічних засад, вибору підходів та методів дослідження, характеристики окремих природних компонентів, економічних параметрів та історичних аспектів розвитку системи землекористування. Застосовувалися літературний, картографічний, статистичний методи а також безпосереднє візуальне спостереження. Для екологічної оцінки ефективності системи землекористування (коефіцієнт антропогенного перетворення, частка природних систем) та моделювання (картографічне, з використанням ГІС).

Наукова новизна роботи полягає у дослідженні просторової структури системи природокористування у розрізі об'єднаної територіальної громади як суб'єкта господарювання.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її матеріалів при плануванні розвитку господарського комплексу досліджуваної території.

Апробація результатів дипломної роботи. Основні положення магістерської роботи доповідались і обговорювались на науковій конференції, а саме: на підсумковій науковій конференції студентів та магістрантів.

Публікації. Основні положення магістерської роботи опубліковані в збірниках наукових праць підсумкової наукової конференції студентів та магістрантів.

Структура та обсяг роботи. Робота викладена на 77 сторінках машинописного тексту та складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, який містить 71 найменування і додатків.

ВИСНОВКИ

Сучасний стан системи природокористування у межах Дунаєвецького району демонструє суттєву невідповідність умовам збалансованості з економічних та екологічних позицій. Розвиток орного господарства на екстенсивних засадах, функціонування численних відкритих промислових розробок при суттєвому перетворенні ландшафтних компонентів, обумовлює погіршення неологічної ситуації в регіоні, створює значні труднощі для розвитку природоохоронної системи і збереження комфортних умов проживання населення.

Часткова методологічна суперечність поняття ефективність з господарських та екосистемних позицій, обумовлює провідним науковим підходом к дослідженні гуманістичний, який розглядає екосистемну збалансованість з позицій автохтонного населення, що проживає у межах певного регіону. Розвиток господарства межах Дунаєвецького району за особливостями розвитку системи землекористування можна поділити на чотири етапи. Початок співпадає із появою перших землеробських культур, а остаточне утвердження відбувається в 60 рр. ХХст., після реалізації меліоративних проектів і досягнення максимуму екстенсивного залучення земель в систему регіонального господарства.

Ресурсна база у межах Дунаєвецького району визначає пріоритетними формами землекористування сільськогосподарські, що обумовлює пошук шляхів оптимізації сільськогосподарського виробництва, зокрема рільництва. Промислові, водогосподарські, лісогосподарські форми землекористування можуть функціонувати виключно, як допоміжні. Значні площі природоохоронних земель сприяють розвитку туристичної галузі зокрема агротуристичної, а також обмежують можливості застосування хімізації у сільськогосподарському виробництві та вирощування генетично модифікованої продукції

Показники збалансованості системи землекористування демонструють суперечливі результати. Частку екологічно-стабілізуючих форм

землекористування в можна вважати достатньою для збалансованого розвитку лише в окремих мікрорегіонах (наприклад: південній частині Дунаєвської ОТГ). Для решти території ці показники хоча і високі, однак їх мозаїчність не дозволяє розвивати цілісну екомережу регіону.

У розподілі регіональних параметрів коефіцієнта антропогенного перетворення в розрізі окремих адміністративних таксонів чітко виокремлюються дві зони субмеридіонального простягання. Західна із незадовільним показником антропогенного перетворення для нормального функціонування ландшафтів та східна що відзначається середнім рівнем перетвореності. Такий регіональний розподіл чітко відображає розміщення західних адміністративних таксонів Дунаєвської селищної та Міської об'єднаних територіальних громад у межах долини р. Ушиця.

Загалом охарактеризовані показники демонструють невідповідний екологічний рівень збереженості природних геосистем та їх компонентів. Окремі локальні покращення показників (зокрема у долині р. Ушиця) це результат катастрофічного вияву ерозійних процесів. При формальній відповідності показників тут спостерігаються сильні негативні зміни окремих компонентів, що є латентними індикаторами локальної екологічної кризи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко О.М. Екологічне картування. / О.М.Адаменко, Г.І. Рудько, Л.М. Консевич. – Івано-Франківськ: ІМЕ, 2003. – 580 с.
2. Анучин В.А. Основы природопользования: теоретический аспект / В.А. Анучин – Москва: Мысль, 1978. – 293 с.
3. Бадрак О. Еколого-економічна ефективність природного відтворення техногенно порушених ландшафтів // О. Бадрак – Економіка України. – 2003. – № 8. – С. 71–76.
4. Баженов Л.В. Про заселення середнього Подністров'я в IX-XI ст. / Л.В.Баженов // Матеріали IV Міжнародної конференції студентів і молодих вчених. – 1996р. – С. 177–178.
5. Барановський В.А. Екологічний фактор сталого розвитку / В.А. Барановський // Екологічний вісник. – 2003. – Травень-червень. – С. 27–30.
6. Бахмат М.І. Природні кормові угіддя області / М.І. Бахмат // Проблеми економічної географії Поділля. Тези доповідей наукової конференції. – Кам'янець-Подільський (8-9 червня 1988р.) – 1988р. – 224 с.
7. Бент О.Й. Екологічний ризик використання надр в Україні / О.Й. Бент, В.П. Іванчиков – Актуальні проблеми екології України. – К.: АТ «Надра», 1997. – С. 3–4.
8. Бибииков С.Н. Хозяйственно-экономический комплекс развитого Триполья / С.Н.Бибииков // Советская археология. – М: Наука – 1965. – № 1. – С. 48–62.
9. Брилінський С.М. Захисне лісорозведення / С.М. Брилінський // Екологічні аспекти охорони родючості ґрунтів і навколишнього природного середовища: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (18-19 травня 2006р.). – Т.: Воля, 2006. – С. 22–26.
10. Винокур І.С. Природне середовище і продуктивні сили Поділля від кам'яного віку до середньовіччя / І.С. Винокур // Проблеми екології Поділля. Тези доповідей наукових конференцій. – Кам'янець-Подільський. – 1989р. – С. 242–243.

11. Воропай Л.И. Эрозионные процессы на среднем Приднестровье / Л.И. Воропай Н.А. Куница // Вестник Москов. ун-та, серия V. География. – 1965. – № 5.
12. Воропай Л.И. Методологические основы разработки проблем рационального природопользования / Л.И. Воропай // Физическая география и геоморфология. – Вып. 25. – Киев: В.Ш., 1981. – С. 3–10.
13. Гавриленко Е.П. Ландшафтно-экологическое обоснование территориальных схем природопользования / Е.П. Гавриленко. – К.: Фитосоциоцентр, 2003. – 188 с.
14. Гавриленко О.П. Екогеографія України / О.П. Гавриленко. – К.: Знання, 2008. – 646 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
15. Галицкий В.И. Оптимизация природной среды. / В.И. Галицкий – К.: Наук. думка, 1989. – 170 с.
16. Географічна енциклопедія України – К.: Українська Енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1993. Т.3. – 480 с.
17. Генсірук С.А. Регіональне природокористування. / С.А. Генсірук – Львів: Світ, 1992. – 335 с.
18. Геренчук К.И. Подольские Толтры / К.И. Геренчук // Известия Всесоюзного географического общества. – Москва, 1949. Т.81. Вып. 5.
19. Геренчук К.И. Природно-географічний поділ Львівського та Подільського економічних районів / К.И. Геренчук, М.М. Койнов, П.М. Цись. – Львів: Видавництво ЛУ, 1964. – 222 с.
20. Геренович В.О. Кам'янецьчина. – Ч.1. – Природа / В.О. Геренович – Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти . – Т.1. Кам'янець на Поділля, 1926. – С. 42–48.
21. Гільберг Т.Г. Зміни структури сільськогосподарського виробництва Хмельницької області / Т.Г. Гільберг // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. – Вип. 138: Географія. – Чернівці: ЧНУ, 2002. – С. 167–180.

22. Гільберг Т.Г. Рекреаційне господарство Хмельницької області // Т.Г. Гільберг – Географія та основи економіки в школі. – 2002. – № 1. – С. 43–44.
23. Голубець М.А. Суть поняття оптимізації / М.А.Голубець // Антропогенні зміни біогеоценотичного покриву в Карпатському регіоні. – Київ: Наук. думка, 1994. – С. 113–119.
24. Городецький С.І. Сільське господарство Поділля перед світовою війною / С.І. Городецький – Вінниця, 1929. – 206 с.
25. Гуцал А.Ф. Сільськогосподарське виробництво доби раннього заліза Середнього Подністрів'я / А.Ф. Гуцал // Проблеми економічної географії Поділля. Тези доповідей наукової конференції (Кам'янець-Подільський, 8 – 9 червня 1988р.). – м. Кам'янець-Подільський, 1988. – С. 178–179.
26. Даниленко О.А. Програма використання та охорони земель – важлива складова земельної реформи / О.А. Даниленко // Землевпорядний вісник. – 2005. – № 2. – С. 24–27.
27. Декларація міжнародної конференції ООН «Навколишнє середовище і розвиток» // Український екологічний вісник. – №3. – К: Ойкумена, 1992. С. 12 – 35.
28. Денисик Г.І. Антропогенні ландшафти Правобережної України. / Г.І. Денисик – Вінниця: Арбат, 1998. – 289 с.
29. Денисик Г.І. З історії розвитку сільськогосподарських ландшафтів Поділля / Г.І. Денисик // Проблеми економічної географії Поділля: Тези доповідей наукової конференції. – Кам'янець-Подільський. – 1988 – С. 149–150.
30. Денисик Г.І. Природнича географія Поділля / Г.І. Денисик – Вінниця: ЕкоБізнесЦентр, 1998. – 184 с.
31. Дроздовский Э.Е. Методологические проблемы рационализации ресурсопользования. / Э.Е. Дроздовский – Иркутск: Изд-во Ирк. Ун-та, 1986. – 278 с.
32. Екологічна енциклопедія: У 3 т. / Редколегія: Толстоухов (головний редактор) [та ін.] – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007–2008.

33. Екологічне право України: Навч. Посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 352 с.
34. Екологічний потенціал наземних екосистем / за ред. М.А.Голубця – Львів: Поллі, 2003. – 180 с.
35. Екологія і екологічне законодавство України / за ред. В.І. Андрейцева – К.: Юрінком Інтер, 1997. – 560 с.
36. Журба І.Є. Оцінка земельно-ресурсного потенціалу Хмельницької області та економічна ефективність його використання / І.Є. Журба // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія. – Тернопіль: вид-во ТДПУ, 2002. – №1. – 224 с.
37. Завальнюк О.М. Структура сільськогосподарських угідь Поділля у дожовтневий період / О.М. Завальнюк, А.О. Леоненко // Проблеми економічної географії Поділля. Тези доповідей наукової конференції (Кам'янець-Подільський 8-9 червня 1988р.). – Кам'янець-Подільський, 1988 – С. 16–17.
38. Закон України «Про загальну програму формування національної екологічної мережі на 2000-2015 роки». – К., 2000. – 27 с.
39. Заповідне Поділля. Краєзнавчі нариси / Під. ред. Г.І. Денисика. – Вінниця: Тезис, 2000. – 104 с.
40. Заповідні перлини Хмельниччини / Під. ред.. Т.Л. Андрієнко. – Хмельницький: ПАВФ «Інтрада», 2006. – 220 с.
41. Канаш О.П. Екологічні погляди на певні економічні проблеми землекористування / О.П. Канаш // Землеустрій і кадастр. – 2006. – №1. – С. 32–
42. Картографическое обоснование территориального планирования / Під ред. Л.Г.Руденка. – К.: Наукова думка, 1984. – 168 с.
43. Касіяник І.П. Еколого-географічний аналіз та оцінка антропогенної перетвореності ландшафтів у межах Національного природного парку «Подільські Товтри» / І.П. Касіяник // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. – Тернопіль: вид-во ТНПУ, 2007. – №1. – 224 с.

- 44.** Кіпчач Ф.Я. Метризація екологічного стану земельних ресурсів лісостепових ландшафтів / Ф.Я. Кіпчач, С.І. Кукурудза. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – 119 с.
- 45.** Кияк С.Р. Ландшафтні принципи обґрунтування проектів контурно-меліоративного землеробства / С.Р. Кияк // Проблеми екології Поділля. Тези доповідей наукових конференцій. М. Кам'янець-Подільський. – 1989р. – С. 148 – 150.
- 46.** Ковалишин Д.І. Екологічні наслідки осушення ґрунтів Подільської височини / [Д.І. Ковалишин, Й.М. Свинко, І.В. Мацько, Н.М. Брус] // Проблеми охорони природи і відтворення природно-ресурсного потенціалу Західного Поділля. Тернопіль, 1990. – Т.2. – С. 17–19.
- 47.** Ковальчук С.І. Товтрове пасмо Поділля: проблеми охорони і природокористування // С.І.Ковальчук – Охорона і менеджмент об'єктів неживої природи на заповідних територіях.» (сmt Гримайлів, 21-23 травня 2008). – Гримайлів-Тернопіль: «Джура», 2008. – 340 с.
- 48.** Концепція екологічної освіти України. – Київ, 2001. – 23 с.
- 49.** Маринич О.М. Удосконалена схема фізико-географічного районування України // [О.М. Маринич, Г.О. Пархоменко, О.М. Петренко, П.Г.Шищенко] // Український географічний журнал. – 2003. – № 1 (41). – С.16–20.
- 50.** Москалюк К. Геоморфологічне районування Подільських Товтр // К. Москалюк. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: географія. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ. – №1. – 2007. – 224 – С. 45–56.
- 51.** Назаренко І.І. Ґрунтознавство: Підручник / І.І. Назаренко, С.М. Польшина, В.А. Нікорич. – Чернівці, 2003. – 400 с.
- 52.** Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2000 році. – К.: Видавництво Раєвського, 2001. – 184 с.
- 53.** Одум Ю. Екологія. – В 2-х томах. / Ю. Одум. – Москва: Мир, 1986. Т.1. – 326 с.; Т.2 – 376 с.

- 54.** Паньків З.П. Земельні ресурси: Навчальний посібник / З.П. Паньків. – Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 272 с.
- 55.** Пащенко В.М. Землезнання. Методологія природничо-географічних наук / В.М. Пащенко – К., 2000. – С. 115–155.
- 56.** Писаренко М.В. Основні підходи до оптимізації структури агроєкосистем / М.В. Писаренко, А.В. Калініченко, Ю.В. Шмиголь // Агроєкологічний журнал. – 2005. – № 4. – С. 3–5.
- 57.** Природа Хмельницької області / Під. ред. проф. К.І. Геренчука – Львів: Вища школа, 1981 – 128 с.
- 58.** Радзієвський В.О. Збруч – річка єднання. Путівник / В.О. Радзієвський. – Львів: Каменяр, 1969. – 176 с.
- 59.** Радзієвський В.О. Медобори. Путівник / В.О. Радзієвський, В.О. Бурма. – Львів: Каменяр, 1971. – 184 с.
- 60.** Радиация. Дозы, эффекты, риск. Пер. с англ. – М.: Мир, 1990. – 79 с.
- 61.** Романюк Ф.Г. Географія промисловості Хмельниччини наприкінці 30-х років / Ф.Г. Романюк // Проблеми економічної географії Поділля. Тези доповідей наукової конференції. – Кам'янець-Подільський: Вид-во КППУ, 1988. – 224 с.
- 62.** Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. У 3-х частинах: Підручник / В.П. Руденко. – К.: ВД «К. – М. Академія» - Чернівці: Зелена Буковина, 1999. – 569 с.
- 63.** Середнє Придністров'я / Під. ред. Г.І. Денисика. – Вінниця, ПП. «Видавництво «Теза», 2007. – 431 с.
- 64.** Сивий М.Я. Мінеральні ресурси Поділля: конструктивно-географічний аналіз і синтез. Монографія / М.Я. Сивий. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – 656 с.
- 65.** Статистичний щорічник Хмельницької області / В.В. Скальський. – Головне управління статистики в Хмельницькій області. Хмельницький, 1992 – 2008.

- 66.** Царик Л.П. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія та практика (на матеріалах Тернопільської області) / Л.П. Царик. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 256 с.
- 67.** Швєбс Г.И. Контурное земледелие / Г.И. Швєбс. – Одесса, 1985. – 55 с.
- 68.** Швєбс Г.И. Территориальная организация землепользования и мелиорация земель / Г.И. Швєбс // Физическая география и геоморфология. – 1987. – Вип. 34. – С. 96–100.
- 69.** Шищенко П.Г. Принципы и методы ландшафтного анализа в региональном проектировании. Монографія / П.Г. Шищенко. – Киев: Фитосоциоцентр, 1999. – 284 с.
- 70.** Шищенко П.Г. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території України на основі картографічного моделювання / П.Г.Шищенко, В.А.Барановський // Регіональні екологічні проблеми: Зб. наук. пр. – К.: ВГЛ «Обрії», 2002. – С. 17–19.
- 71.** Янковська В.Л. Стійкість біоти до антропогенного навантаження: методичні і прикладні аспекти / В.Л. Янковська // Наукові записки ТДПУ ім. В.Гнатюка. Серія: Географія. – Тернопіль, 2002. – С. 66–68